

ČLOVĚK A STROJ

Strojová estetika v českém výtvarném umění 19. století

Západočeská galerie v Plzni, výstavní síň „13“, Pražská 13, 301 00 Plzeň

24. 2. – 6. 5. 2012

VERNISÁŽ: 23. 2. 2012 | 18 hodin | výstavní síň Masné krámy

K aktuálnímu tématu mezioborového sympozia k problematice 19. století pořádaného každoročně v rámci festivalu Smetanovské dny připravila Západočeská galerie v Plzni výstavu s názvem *Člověk a stroj. Strojová estetika v českém výtvarném umění 19. století*. Výstava prezentuje vedle tradičních exponátů (např. obrazy, kresby, grafiky a plastiky umělců známých jmen: Ludvíka Kohla, Karla Postla, Bedřicha Havránka, Alfonse Muchy, Stanislava Suchardy, Antonína Slavička, Františka Kupky, Jana Štursy, Bohumila Kubišty, Josefa Lady) také technické výkresy, fotografie, předměty uměleckého řemesla, anortoskopické přístroje, průmyslové výrobky, vojenské modely i projekci dobových filmů. Více než polovina vystavených děl pochází ze sbírek Národního technického muzea v Praze.

Téma člověk a stroj neposkytuje pouze bohatou a zajímavou reflexi nového inspiračního zdroje v kulturním prostředí a umělecké tvorbě. Ve výtvarném umění je můžeme sledovat také v nově vzniklých odvětvích, jakými byly například průmyslový design a strojová estetika, reprografické techniky a fotografie, inženýrská architektura a urbanismus měst či technická ilustrace jako nedílná součást odborné literatury. Téma záměrně koresponduje s kulturní a industriální historií Plzně, kde v roce 1869 vznikly Škodovy závody, největší průmyslový podnik v Rakousku-Uhersku, a kde si na začátku osmdesátých let 19. století František Křížík otevřel dílnu na výrobu obloukových lamp.

Stroj jako čistě konstruovanou formu uprostřed chaosu tvarů propagoval v rámci „moderní mechanické estetiky“ teoretik skupiny Devětsil Karel Teige (1900–1951). Teigův výrok, že některé z obrazů se podobají „suchým inženýrským výkresům“, připomíná na výstavě kresba *Soustruh k obrábění kol lokomotiv* (1854) ze souboru prací žáků Českého stavovského polytechnického ústavu a obraz **Františka Kupky**, *Ocel pije* (1927). Moderní mechanická estetika byla založená na protikladu umění a stroje: umělecká krása klesla na pouhou spekulativní formu „dekorace“, zatímco technická krása vznikala jako skutečné dílo vytvořené matematickou intuicí. Ve skutečnosti se tradice strojové estetiky 19. století vyvíjela zpočátku na akademických základech. Umělecké a technické formy se v této tradici spíše doplňují než potírají, jak ukazují čtyři tematické okruhy této výstavy: 1. mechanická krása, 2. alegorie, 3. ornament, 4. optikou stroje.

Mechanická krása

Základ novodobé strojové estetiky tvoří především architektonická kresba 19. století, jejímž tématem se po zavedení výuky mechaniky staly také stroje. Počátky výuky mechaniky souvisí v Praze s reorganizací Českého stavovského polytechnického ústavu, kterou v roce 1806 dokončil Franz Joseph Gerstner (1755–1832). Některé kresby jeho žáků, připravované ve druhém roce výuky technické kresby zaměřené na stroje, vyšly v *Příručce mechaniky (Handbuch der Mechanik)* v Praze a ve Vídni v letech 1831–1834 i ve druhém díle *Pozemního stavitelství (Die landwirtschaftliche Baukunst)* od Philippa Joendla v letech 1826–1829. Vnímání strojů proměnily později cykly velkoformátové fotografie z továrních provozů, staveb mostů nebo exponátů pražských průmyslových výstav: Jubilejní zemská výstava (1891), Výstava architektury a inženýrství (1898), I. dělnická výstava (1902) a Jubilejní výstava Obchodní a Živnostenské komory (1908).

Alegorie

Vyobrazení personifikovaných sil pohánějících stroje popř. zobrazující průmysl a jeho odvětví přimělo umělce doplnit staré ikonografické vzorníky o nová témata jako byl průmysl, elektřina nebo sport. Mezi nejznámější patří série *Allegorien und Embleme* (1882–1885) a *Allegorien. Neue Folge* (od roku 1896) vydávané vídeňským nakladatelem Martinem Gerlachem.

Ornament

Ornament sehrál zásadní roli v modernizaci umění 19. století. Stal se univerzálním teoretickým pojmem, na němž se vymezoval vztah mezi rukodělnou prací a masovou výrobou, sloužil k výzkumu polychromie a simultánního kontrastu barev (G. Field, 1825, Eugène Chevreul, 1839) a pomáhal umělcům vymanit se z konvenčních forem, označovaných jako dekor. Protiklad stylizovaného a realistického ornamentu tvoří základ Sederova alba *Die Pflanze in Kunst* (1886). Popření konvenčního přístupu umožňovala i multiplikace forem jako v případě kompendia *Documents décoratifs* (1902) od **Alfonce Muchy**. Na migraci ornamentů a jejich forem z jednoho materiálu na druhý založil svou vlivnou teorii „o odívání architektury“ architekt **Gottfried Semper**. Jeho termín praktické estetiky znamenal, že zároveň s estetickými soudy byla zkoumána i etická stránka krásy. Od těchto úvah už byl jen krok k závěru, že krása spočívá v dokonalé funkčnosti výrobků. Sériová výroba litinových výrobků blanenských nebo komárovských železáren je ztělesněním přenosu ornamentálních forem ale i vědomého využívání principů sériové výroby.

Optikou stroje

Oporou „*moderní mechanické estetiky*“ se staly vedle technické kresby 19. století a praktické estetiky ornamentu především fotografické záznamy Angličana **Eadwearda Muybridge** (1830–1904) a Francouze **Étienne-Julesa Mareye** (1830–1904) zachycující pohyb předmětů i lidského a zvířecího těla. S jejich malířskou podobou se setkáme v díle **Ludka Marolda** (v Paříži v letech 1889–1897) i **Františka Kupy** (roku 1896 se v Paříži usadil). O existenci tohoto druhu fotografie však věděli čtenáři časopisu *Lumír* už od roku 1886, kdy je ve svém fejetonu Fotografie momentní uvedl vedle jiných příkladů vědecké fotografie okamžiku **Josef Václav Sládek**. Využití přístrojů pro konstrukci kruhové perspektivy panoramat nebo fenakistiskopu pro animaci pohybu připomene počátky „pohybující se malby“, jak ji do své estetiky v roce 1849 začlenil filosof a estetik **Bernard Bolzano** (1781–1848).

PUBLIKACE

K výstavě vydává Západočeská galerie v Plzni stejnojmennou publikaci v grafické úpravě Martina Pivrnce s texty Taťány Petrasové (Člověk a stroj) a Markéty Theinhardtové („Setkání umění a stroje“. Aspekty dekorativního umění), doprovázenou barevnými reprodukcemi téměř poloviny exponátů.

PhDr. Taťána Petrasová, CSc.

Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i.

AUTORKA VÝSTAVY:	Taťána Petrasová
KURÁTOR VÝSTAVY:	Ivana Jonáková
GRAFICKÉ ŘEŠENÍ:	Martin Pivrnec
INSTALACE:	Jan Jirka, Petr Kutek, Jakub Čermák
ODBORNÁ SPOLUPRÁCE:	Markéta Theinhardtová, Université Paris–Sorbonne Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i., Praha Národní technické muzeum, Praha

KOMENTOVANÉ PROHLÍDKY S AUTORKOU VÝSTAVY

úterý 27. 3. a středa 11. 4. v 17 hodin

DOPROVODNÉ PROGRAMY

připravené ve spolupráci s Národním technickým muzeem a jeho pracovníky Pavlem Pitrákem a Lubomírem Havlíčkem
čt | 23. 2. | 18 hodin **Předvedení Křížikovy obloukové lampy**
čt | 26. 4. | 17 hodin **Ukázka výroby fonografického válečku se záznamem hlasu**

KONTAKT PRO MÉDIA

Mgr. Eva Reitspiesová

tisková mluvčí ZČG

tel. 377 908 514, mobil 731 474 266

e-mail: reitspiesova@zpc-galerie.cz